

Over

Vakbondsvormingswerk en maatschappelijke realiteit

door A.W. van den Ban¹

In zijn artikel 'Exemplarisch leren en vakbondsvormingswerk' zegt Van Onna nergens uitdrukkelijk wat het doel van dit vormingswerk moet zijn.² De hele teneur van zijn artikel geeft mij echter de indruk dat voor hem het doel moet zijn dat de arbeiders de marxistische maatschappijvisie van Van Onna overnemen, en dat voorkomen moet worden dat zij zich een eigen maatschappijvisie vormen. Dit kan mogelijk verklaren dat Van Onna geen aandacht schenkt aan de wezenlijke maatschappelijke veranderingen die de laatste jaren in onze samenleving hebben plaats gevonden, alhoewel deze veranderingen van fundamentele betekenis zijn voor de functie van de vakbeweging in onze samenleving en daarmee ook voor het vakbondsvormingswerk. Zonder begrip voor deze veranderingen is de kans groot dat de leiders en de leden van de vakbeweging van elkaar vervreemden.

Als we het doel nastreven dat de arbeiders zich zelf een maatschappijvisie vormen, is het noodzakelijk dat zij inzicht verwerven in de veranderende maatschappelijke verhoudingen en een mening vormen over de oorzaken en de gevolgen hiervan. De kans lijkt groot dat een aantal hierbij tot conclusies komt die niet in overeenstemming zijn met de marxistische visie.

Er is een drietal economische ontwikkelingen in Nederland die van groot belang zijn voor de functie van de vakbeweging. In de eerste plaats is het aandeel van het inkomen van bedrijven, dat gebruikt wordt voor de beloning van de arbeid zeer sterk gestegen.³ Mede hierdoor krijgen de Nederlandse ondernemingen gemiddeld vrijwel geen beloning meer voor hun risicodragend vermogen, met uitzondering van de Gasunie, die als overheidsbedrijf een belangrijke inkomensbron voor de overheid is. In de tweede plaats zijn de

A.W. van den Ban is hoogleraar Voorlichtingskunde aan de Landbouwhogeschool.

Adres: Vakgroep Voorlichtingskunde, Hollandseweg 1, 6706 KN Wageningen.

verschillen in reële inkomens tussen de hoogst betaalde en de laagst betaalde werknemers aanmerkelijk kleiner geworden. In de derde plaats zijn de overdrachtsuitgaven aan gezinnen (sociale verzekeringen e.d.) gestegen van 21% van het nationaal inkomen in 1965/69 naar 38% in 1981. Mede hierdoor is het aandeel van de collectieve uitgaven in het nationaal inkomen in Nederland gestegen tot 68% en ligt nu een 20% hoger dan in de ons omringende landen, terwijl dit aandeel in 1965 nog op hetzelfde peil lag.⁴ De vakbeweging heeft een belangrijke invloed gehad op deze drie ontwikkelingen, maar deze kunnen niet onbeperkt voortgaan.

Over de oorzaken en gevolgen van deze veranderingen kan men uiteraard van mening verschillen. Zo zegt Schouten: 'In 1968 heb ik al gewaarschuwd dat het helemaal mis zou gaan met deze idiote looneisen die men heeft gehonoreerd en met de snelle expansie van de overheidsuitgaven en de sociale voorziening. In de negentiende eeuw zagen we regelmatig een crisis van onderbesteding en onderconsumptie. Op het ogenblik heeft de vakbeweging een zo grote macht gekregen dat het omgekeerde gebeurt. Tegenwoordig zijn de prijzen te laag en de lonen te hoog. Niet door de macht van de ondernemerskapitalisten maar door de macht van de vakbonden. Dan krijg je een heel andere crisis, dat noem ik het monopolie-laborisme'.⁵

Menigeen is er dan ook van overtuigd dat door de geringe beloning van het risicodragende kapitaal de ondernemingen niet langer goed in staat zijn hun maatschappelijke functies van het verschaffen van werkgelegenheid, inkomen en belastinggeld te vervullen.

De vakbonden hebben het altijd als hun taak gezien om de lonen te verhogen ten koste van de winsten van de bedrijven. In de visie van mensen als Schouten hebben zij daarmee jarenlang een maatschappelijk nuttige functie vervuld. In deze tijd zien we echter dat de leiding van CNV en FNV onder bepaalde voorwaarden aandringen op een verlaging van de lonen. Menigeen interpreteert dit als: het zou in het belang van de arbeiders zijn geweest als in de afgelopen jaren de lonen minder sterk gestegen waren en de winsten van de ondernemingen minder sterk waren gedaald.

Ook als de vakbond streeft naar verbetering van de arbeidsomstandigheden van de werknemers of naar meer medezeggenschap van de werknemers in het ondernemersbeleid, zal zij naar veler mening in de komende jaren ernstig rekening moeten houden met de gevolgen, die dit kan hebben voor het voortbestaan van de onderneming. Verhoging van de arbeidsproductiviteit kan de beste manier zijn om de belangen van de arbeiders te dienen. Dit is immers de enige mogelijkheid om hun inkomen te verhogen. Een verdere verlaging van de beloning van het kapitaal is niet langer mogelijk in de meeste bedrijven.

Van het vakbondsvormingwerk in deze tijd mag men verwachten dat het

zijn deelnemers kennis laat nemen van de hier zeer kort geschetste maatschappelijke feiten en helpt een visie te ontwikkelen op de oorzaken en gevolgen hiervan. Daarzonder kan men moeilijk verwachten dat de arbeiders in staat zijn invloed uit te oefenen op de huidige maatschappelijke en politieke discussie over economische ontwikkelingen. Het kan uiteraard niet de bedoeling zijn dat zij de visie van Prof. Schouten e.d. overnemen, maar dat zij zich een eigen visie vormen. Mogelijk zijn er arbeiders die vanuit een marxistische achtergrond een andere verklaring voor de genoemde feiten kunnen geven dan Schouten, maar de kop in het zand steken voor deze feiten helpt hen niet.

Uiterweerd heeft indertijd gewezen op de vergeten boodschap van de agologie.⁶ In het onderwijs bestaat er geen verschil van mening over dat een scheikundeleraar, zowel pedagogisch als chemisch geschoold moet zijn. Andragogen die zich op het vormingswerk richten realiseren zich niet altijd voldoende dat dit ook voor hen geldt. Een vakbondsvormingswerker zal goed op de hoogte moeten zijn met de resultaten van het recente economisch onderzoek, wil hij in staat zijn de vakbondsleden te helpen een goed inzicht te verwerven in de te verwachten gevolgen van vakbondsactiviteiten. Het artikel van Van Onna laat duidelijk zien, dat hij hen anders kan stimuleren een weg in te slaan, die gevolgen heeft welke zij zelf niet wensen. Ook kan de vormingswerker hierdoor de vrijheid van de vakbondsleden beperken om zich een eigen visie te ontwikkelen op de door hen gewenste ontwikkelingen in de maatschappij, doordat hij slechts een deel van de mogelijke ontwikkelingen met hen bespreekt.

Bovengenoemde fundamentele veranderingen in de functie van de vakbonden in onze samenleving stellen de vakbondsvormingswerker voor een zeer moeilijke opgave. Hij zal met de leden moeten bespreken of de wegen die de vakbond in het verleden met succes bewandeld heeft, in de toekomst geen grote nadelen op kunnen leveren voor de arbeiders. Het valt niet te verwachten dat alle arbeiders staan te trappelen om deze boodschap te horen. We zijn immers geneigd om te denken dat het beeld wat we ons in het verleden van de werkelijkheid hebben gevormd ook nu nog juist is. Het is een belangrijke uitdaging voor de andragoog, die zich op het vormingswerk richt om methoden te zoeken die de vakbondsvormingswerker helpen oplossingen te vinden voor de moeilijke opgaven waarvoor hij nu staat.

Noten

1. Drs. A.A.P. van Drunen ben ik dankbaar voor zijn kritiek op een concept van dit artikel.
2. *Tijdschrift voor Agologie*, jg 11, 1982 pg. 132-155 en 204-221.
3. *Centraal Economisch Plan*, 's-Gravenhage 1981, pg. 376-377.

4. *Miljoenennota* 1983, 's-Gravenhage 1982, pg. 22 en 60.
5. M. Sint en B. Vuijsje, Het anoniem kapitalisme (een interview met Prof. Dr. D.B.J. Schouten), *Intermagazine* 3, 1982, 10, pg. 12-14 (door mij bekort, A.B.).
6. F. Uiterweerd, De vergeten boodschap van de agologie, *Tijdschrift voor Agologie*, jg 2, 1973, pg. 159-185.